

PROSLOV

Govoreći o arhitektonskom stvaralaštvu i arhitektonskoj misli koja ga prati, ili, pak, kao filozofska spekulacija potiče, a često čak i usmjerava, nalazimo se u nezavidnoj situaciji jer nam se spontano nameće poriv za sintetiziranjem cijelog našeg burnog stoljeća u kojem je arhitektura imala vrlo značajnu ulogu graditeljice i razgraditeljice povijesti, bila podložna ili nametnuta vremenu koje nije uvijek u potpunosti razumjela, niti je vrijeme nju baš uvijek u potpunosti razumjelo.

Kad nam je već zadaća da saberemo ovo stoljeće, dobro je znati da je pisanju povijesti imanentan strah od zaborava. Svaka dobro napisana povijest umanjuje taj strah, ali i upozorava na neprestanu njegovu prisutnost u sadašnjosti. Nehajan ili namjeran zaborav je uvijek vrlo opasan, jer remeti slijed, a u »slučajnom otkrivanju« zaboravljenih velikih stvari moguće su i grube i pogubne greške. Vrijeme je kada treba znati dobro pročitati pravu arhitektonsku vrijednost u mnoštvu prozaičnih stvari. Stoga je teško danas ocjenjivati između mnogih zabuna u svijetu koji gubi mjerila, i u poremećenim odnosima istinskog povijesnog razumijevanja. Nema više općih kriterija, pa ih sami sebi moramo stvarati, sami tražiti odnose među vrijednostima, sami prosuđivati. To je, međutim, samo prividna sloboda čija nas iluzija dovodi do nemoći praćene strahom pred mogućim rasapom. Ali kad se namjerno zaboravi povijest, gubi se slijed i ostaje u bezizlazu. Već i sama takva spoznaja naviještanje je novog pomaka duha, naviještanje novog vremena koje će, znamo to iz povijesnog iskustva, neminovno doći s novim mislima, oblike kojih još i ne slutimo.

Kada govorimo o arhitekturi proteklog stoljeća, življenje s povijesnim slijedom jedini je mogući način njezina razumijevanja iz kojega bismo još uvijek i danas htjeli prepoznati barem svoj prvi budući korak.

Burna povijest naše arhitekture 20. stoljeća bila je, nažalost, prečesto razapeta između političkih, preko socijalnih, do estetičkih ideologija s kojima se više ili manje uspješno nosila. Ako smo kao stvaraoci uvjereni da je arhitektura velikim dijelom i graditeljica misli svojega vremena i ako je njezino poslanje kulturološke naravi, kao što je to uvijek u povijesti bilo, onda se nužno danas pitamo: koje nam je vrijednosti tijekom stoljeća ostavila u zalog i u kojoj je mjeri humanizirala naš svijet, što se od njezina poslanja ispunilo, koliko se uspjela odhrvati ideologijama i diktatima, i što u toj povijesti prepoznati kao istinu? Pitanja su to za mnoge, nažalost, nesavladiva iz jednostavnog razloga, jer ne nose

više povijesno pamćenje i jer ne poznaju slijed njezinih misli i nastojanja, pa ni zabluda ni stranputica, jer je najčešće i ne osjećaju kao integralni dio umjetničkog stvaralaštva, inicijatora i oblikovatelja misli svakoga posebnog vremena.

Vrijeme je svakako da saberemo dosege i padove, da sintetiziramo, tražimo zajedničke nazivnike u košmaru oprečnih, često čudnih pojavnosti do naših dana. Vrijeme je, dakle, sabiranja i valorizacije, i to ne proizvoljnog izbora, nego ozbiljnog preispitivanja vrijednosti, trajanja tih vrijednosti i spoznaja koje nam one donose. Treba, dakle, ispravno izlučiti djela, razdoblja i pokrete za koje mislimo da će ostati utkana u povijesnu svijest, u memoriju koja je potrebna budućem vremenu.

Treba upozoriti na nekoliko teorijskih postulata u ovom razmišljanju o našoj arhitekturi 20. stoljeća; u tom je stoljeću uspostavljen i spekulativni sustav arhitektonske kritike, a time i odnos kritike i teorije arhitekture. Odmah, dakle, tvrdimo: svaka je prava kritika teorija, jer je i nezamisliva bez teorijske podloge. Teorija, naime, prati arhitektonska zbivanja, ali i prava arhitektura nužno prati teoriju, pri čemu je kreativna kritika važna spona, rastvarajući smisao povijesti arhitekture kao prezentan kreativan čin. Tvrdimo dalje: svako je istinski vrijedno djelo doprinos teoriji arhitekture (iz njega izvire teorija koju nije teško čitati), ono uvijek uspostavlja teoriju na svoj način, a to znači kreacijom. Sam graditelj prvi je kritičar vlastitog djela, jer o njemu i s njim, još tijekom nastajanja i poslije, naveliko teoretizira; kroz njega i uz njega prepoznaje teoriju i svoje djelo vidi u složenom sustavu povijesnosti. Ako je prepoznavanje vrijednosti djela svojevrsna kreacija, onda su i teorija i kritika kreativni činovi. Svako relevantno djelo otvara teoriju, ali i svaka relevantna teorija zameće poriv za novim djelom. Iz svega slijedi da su kritika i teorija nerazdvojivo ovisne jedna o drugoj.

Još od prvih zasada moderne duboko u 19. stoljeću, preko osamljenih pojedinačnih naboja s prijelaza stoljeća i prva dva desetljeća 20. stoljeća, do avangardnog i borbenog nastupa, općeg prihvaćanja principa »novog građenja«, te nakon Drugoga svjetskog rata kasnom modernom i kasnijim varijacijama i traženjima, često i gubljenjima, veliki povijesni proces moderne prošloga stoljeća praktički i misaono nije završen do naših dana.

Uvjereni smo da se arhitektura nije još odrekla svog ključnog poslanja, a i svijesti o sebi, da je i duhovna graditeljica budućnosti.

Zagreb, studeni 2009.

Tomislav Premerl